

IZRAEL ÉS AZ ÚJ AFRIKA POLITIKA AZ 1960-AS ÉVEKBEN – A MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁGI IRATOK TÜKRÉBEN¹

Az 1960-as években Magyarország és Izrael Afrika politikája teljesen más alapokon nyugodott, ugyanakkor voltak közös vonásaik, amelyeket éppen az új afrikai államok megjelenése tett lehetővé. Az 1960 körül függetlenséget nyert afrikai országok kiváltották a zsidó állam és a keleti tömb érdeklődését, amelyek – bár más okokból – de kereskedelmi-gazdasági-politikai kapcsolatokat akartak kiépíteni az új országokkal.

Tehát Magyarország egy zárt politikai rendszeren belül igyekezett a jó kapcsolatok kialakítására. Míg a szocialista világ a gyarmatosítás után létrejövő államokat azok valós vagy vélt antiimperializmusuk miatt preferálta, addig az afrikai államokat az Izrael elszigeteltségéből fakadó szövetségkeresése tette partnerré. Az 1967-es Hatnapos, és még inkább az 1973-as Jom Kippuri háború után Izraelnek újra kellett pozícionálnia magát Afrikában, és a kapcsolatok nem pusztán az ún. fekete-afrikai országokkal, hanem az egyébként problémás Dél-Afrikai Köztársasággal is ekkor váltak lényegessé.

Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy a magyar állambiztonsági források segítségével próbáljuk meg rekonstruálni azt, hogyan tekintett a magyar állam, főleg annak egyes diplomáciai és állambiztonsági szereplői Izrael Afrika-politikájára, illetve a forrásokban szereplő izraeliek (diplomáták és civilek) hogyan pozícionálták Afrikát Izrael szempontjából, mi volt az a keret, amelybe beilleszthetővé vált ez a külpolitika. Le kell szögezmem, hogy nem lévén Afrika-kutató, a szempontrendszer a Magyarországon található zsidó- és izraeli vonatkozású levéltári források áttanulmányozása során alakult ki.

56

EXCURSUS: IZRAEL AFRIKAI POLITIKÁJA

Ahhoz, hogy jobban megértsük az események menetét, (bár röviden, de) meg kell ismernünk az izraeli Afrika-politika történetét és lényegi vonásait a korban. Az izraeli politika várva várt afrikai nyitása az ország külpolitikai elszigeteltsége csökkentésének a következménye volt. Ennek voltak előzményei is, hiszen a cionizmus meghatározó alakjai elfogadóak voltak az afrikaiakkal kapcsolatban, Herzl Tivadartól kezdve sokakon át. Még a jobboldali cionizmus Apa-figurája, Vlagyimir Zsabotyinszkij is állást foglalt az afrikai eredetű amerikaiak rabszolgasága ellen, a baloldali David Ben Gurion pedig szintén nagy szimpátiával tekintett az afrikaiakra és nagy eredményeket fűzött az egész régióhoz.

Zach Levey izraeli történész szerint az izraeli Afrika-politikát bizonyos illúziók is motiválták, hiszen (izraeli részről) abban hittek, hogy a zsidó állam egyfajta ágense lehet a Nyugatnak a nasszerizmus, Kína és a szovjet tömb afrikai behatolása ellenében. Másrészről viszont, a hagyományos imperialista szereptől Izrael elzárkózott. Ez a politika sokáig sikeres volt, ugyanakkor az 1967-es arab-izraeli háború után ¹, ám az 1973-as Jom Kippur-i háború után már 22 afrikai ország szakította meg kapcsolatait a zsidó állammal.² Az arab országok – főleg Egyiptom – szintén jelen voltak a térségben. Óriási hatással voltak ezekre az országokra és arról akarták meggyőzni az afrikaiakat, hogy Izrael nem más, mint az európai fehér telepesekek imperialista és kolonialista állama. Ezek a befolyások érvényesültek; például 1961 januárjában Ghána,

1 Elhangzott 2023. szeptember 2-án (angolul) az Óbudai Egyetem és a dél-afrikai Stellenbosch Egyetem nemzetközi konferenciáján: „Counter-Terrorism, Technology and Development in Africa.”

2 1972 márciusában Idi Amin Dada ugandai elnök minden izraelit kiutasított Ugandából.

Guinea és Mali a zsidó államot az imperializmus afrikai pillérének nevezte. Az AAPSO (Afro-ázsiai Népek Szolidaritási Szervezete) nem kormányzati nemzetközi szervezet többször is elítélte Izraelt: 1960 áprilisában és a IV. AAPSO konferencián is, 1965-ben. Ez utóbbi alkalomkor Izrael a regionális és világ békéjét és biztonságát veszélyeztetőként jellemezték. 1973 után pedig az arab országok olaja Afrikát is elérte. 1981-ig 1.67 milliárd USD értékben érkezett a kontinensre ez a nyersanyag. A hitelezést tekintve Izraelnek voltak eredményei: 1958 és 1966 között Izrael 10 afrikai országnak 199 millió dollárt kölcsönzött, ám ezzel szemben 1959 és 1967 között 617 millió dollár érkezett a Szovjetunióból, míg a keleti blokk (a Szovjetunió kívüli) államai 277 millió dollár értékben hiteleztek. Kína csak a szubszaharai régióknak 300 millió dolláron felül biztosított hiteleket.

Ezzel szemben David Ben-Gurion, aki 1963 júniusáig Izrael miniszterelnöke volt, meg volt győződve arról, hogy az afrikai országok a *halucijut*-ból, a cionista pionírmunka eszményéből és gyakorlatából akarnak meríteni. A reálpolitika mellett ilyen meggyőződés is mozgatta az izraeli politikai elit által vezényelt közeledést.

Afrikában az első konzulátus éppen Ghánában jött létre, 1957 márciusában. Izrael segélyprogramokat indított, kivívva ezzel a helyi elit rokonszenvét. Egyiptom csak egy év múlva jelent meg Accrában, Ghána fővárosában, úgyhogy ezzel Izrael időt nyert. Izrael 1957-ben Ehud Avrielt delegálta követként Ghánába, Libériába és Kongóba.³ Avriel (1917–1980) nem volt ismeretlen Magyarországon, mivel Izrael első budapesti és prágai követe volt. A Rákosi Mátyással is tárgyaló izraeli diplomata a magyar fővárosban amúgy 1949 februárjában adta át megbízólevelét, ám ezek után főleg Prágában tartózkodott. 1950 júliusában Shmuel Elyasiv váltotta őt Budapesten, Ehud Avriel pedig tovább folytatta hosszú diplomáciai karrierjét, mely az 1950-es évek második felében Afrikában talált. 1958 február-márciusában Golda Meir külügyminiszter látogatást tett Ghánában, az Elefántcsontparton, Libériában, Nigériában és Szenegálban.

Érdekes módon a ghánai és egyéb sikereknek ellentmond az, hogy az 1961-es casablancai konferencián, ahol Izraelt elítélték, Ghána is aláíróként szerepelt. Ám az ilyen visszavonulások sem akadályozták meg a zsidó államot abban, hogy 1960–1961-ben 14–16 afrikai állammal hozzon létre diplomáciai kapcsolatokat. Később Izrael figyelme Kelet-Afrika, főleg Etiópia felé fordult. Itt Izrael nem csak segélyprogramokat valósított meg, de katonai kiképzést is nyújtott, bár inkább a korábbi években (1956–1960). 1964-ben ki izraeli katonák kenyai tiszteket képeztek, 1966-ban Izrael 17 afrikai országgal hozott létre katonai együttműködést. Ugyanakkor a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia sem akart lemaradni, fegyverekkel látta el Ghánát, Guineát, Malit, Nigériát, Szomáliát és Ugandát. 1967-ben beérett Izrael afrikai siker-diplomáciája: 96 diplomáciai missziójából 29 volt Afrikában.

Nagy kérdés – és a magyar állambiztonsági iratokban ez rendszeresen felmerül – hogy mi, illetve ki finanszírozta Izrael afrikai aktivitását. Levey leszögezi azt a tényt, hogy Izrael nem tudta rávenni a Nyugatot arra, hogy finanszírozza az afrikai programokat. A zsidó állam hiába „há-zalt” azzal, hogy bástyát alkot a szovjetek és Kína ellen, a britek például úgy látták, *hogy afrikai érdekeiket* (főleg Kenyában) *éppen Izrael veszélyezteti*. Ehud Avriel 1964-ben folyamatos egyeztetést javasolt a brit Foreign Office-szal, ám ez nem jött létre. Ugyanakkor az is erős igény volt az izraeliekben (éppen a múlt miatt is), hogy nem szabad hagyni, hogy az afrikaiak Izraelben kolonialista erőt, a brit diplomácia eszközét lássák.

3 1960-ig volt nagykövet Afrikában Avriel, utána az izraeli Külügyminisztérium főigazgató-helyettese lett, majd más országokban töltött be nagyköveti pozíciókat.

Egyszer volt sikeres az izraeli lobbizás. Az Egyesült Államok 1965-ben 7 millió dollárt adott az afrikai „műveletekre”, ám ez egyszeri összeg volt, és a zsidó állam csak 1967-ben jutott ehhez hozzá. A summát a MASHAV (Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési Ügynökség) kapta meg. A szervezet 1955-ben, a Bandung-i konferencia után jött létre, de igazi működését – éppen Afrikára koncentrálva – 1958-ban kezdte meg; indulását innen eredeztethetjük.

MEGFIGYELÉSEK AZ 1967 ELŐTTI IDŐKBŐL

Az első – általunk is ismert – Izraellel és az afrikai országokkal foglalkozó magyar állambiztonsági reflexió egy 1960 májusi jelentésből származik. Írója a Balogh István néven szereplő, a tel-avivi magyar külképviseleten dolgozó követségi titkár, amúgy Dohány Zoltán rendőrszázados.⁴ A Magyarország Tel Aviv-i rezidentúráján, azaz kihelyezett hírszerző részlegén dolgozó rendőrtiszt beszámolt a Szocialista Internacionálé haifai üléséről, ahonnan korábban sikerült kiszorítani (meghívását visszavonadni) Kéthly Anna emigrációban élő magyar szociáldemokrata politikust. A Szocialista Internacionálé történelmében először tartott kongresszust Európán kívüli országban, 1960 áprilisában, Haifán, ami Izrael nagy nemzetközi sikere volt. A rendőrtiszt jelentésében megemlítette, hogy: „Az értekezletnek egyetlen célja a kommunizmus elleni harc ill. annak elszigetelése, különösen az ázsiai-afrikai országok viszonylatában.”⁵ Bár a jelentés valójában nem Izrael Afrika-politikájával, hanem a tekintélyes nemzetközi szocialista világszervezet Afrikához való hozzáállásával foglalkozik, erősen érződik a hírszerző tiszt irritációja, hogy ezzel a témával éppen Izraelben foglalkoznak.

1962. január 7-én Péter János, magyar külügyminiszter, magához hívatta Meir Sachart, Izrael budapesti ügyvivőjét.⁶ Az izraeli Tel Yosef kibucból származó Sachar⁷ érdekes figurája volt a Budapesten szolgálatot teljesítő izraeli diplomaták sorának. Baloldali, a Szovjetunióval is rokonszenvező egykori kibuctag, aki nehezen tudta elfogadni azt a magyar szocialista külpolitikai racionalitást, amely Izraellel nem akart különösebben szoros viszonyba kerülni. A magyar–izraeli családegyesítésről és a budapesti izraeli követ feladatainak tisztázásáról szóló – magyar részről enyhén kioktató hangnemű – megbeszélésen a követ bizonygatta az izraeli külpolitika „haladó” jellegét és erre az egyik példát a dél-afrikai fajüldözés megbélyegzésével kapcsolatos izraeli álláspont ismertetése jelentette. Természetesen a magyar külügyminisztert ez az érvrendszer nem győzte meg, folyamatosan azt ismételte, hogy ha valaki utánanézik annak, hogy az izraeli delegáció mire szavaz az ENSZ-ben, láthatja, hogy mindig a „haladó javaslatok ellen” foglal állást. „A Dél-Afrikai Unió és Kína képviselet pedig ma már olyan helyzetben van az ENSZ-ben, hogy hagyományos gyarmatosító hatalmak sem tarthatják fenn ezekkel kapcsolatos régi álláspontjukat” – jelentette ki Péter János. Bár a kritika tárgya inkább az arab országokhoz való eltérő hozzáállás, valamint a magyar diplomácia vezetője szerinti túl szoros izraeli követségi kapcsolódás volt a magyar zsidó felekezethez. Nem véletlen, hogy ebben a kérdésben sem volt teljes a harmónia, hiszen a két ország teljesen más érdekeket képviselt az afrikai országokban.

Az izraeli magyar emigrációt folyamatosan pásztázó magyar külképviselet (benne leginkább a hírszerzéssel foglalkozó rezidentúra) valamikor 1962-ben került kapcsolatba Alon Moshe vállalkozóval.⁸ A Magyarországot 1935-ben elhagyó, és az akkori Palesztinába költöző Moshe 1955-ig élt Izraelben, utána a nyugat-afrikai Libéria államba távozott, ahol útépítési vállalkozóként működött, valamint több szállodának is a tulajdonosa lett. Moshe felvetette, hogy közvetítőként (ráadásul pénzzel) szívesen venne részt olyan üzleti kapcsolatok létrehozásában,

4 Jelentés. 1960. május 20. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL). 3.1.5.0-8-089/1. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye. (utolsó letöltés: 2023. augusztus 12).

5 Jelentés. 1960. május 20. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL). 3.1.5.0-8-089/1. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

6 1962. január 26-i feljegyzés. ÁBTL O-12/233 Shachar Meir.

7 Itt egy magyarországi TSz-látogatáson látható (ez az egyetlen fénykép, mely fennmaradt róla): [https://www.nli.org.il/he/images/NNL_ARCHIVE_AL997005823550405171/NLI#\\$FL46331890](https://www.nli.org.il/he/images/NNL_ARCHIVE_AL997005823550405171/NLI#$FL46331890) (utolsó letöltés: 2024 február 28).

8 Alon Moshe izraeli állampolgár. Összefoglalás. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/1. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

amelyben Magyarország is szerepet vállalna. Állítása szerint 1961 második felében találkozott a Libériába látogató Münnich Ferencsel, Sík Endrével és Nagy Dániellel. Igyekezett „szolgálatokat tenni” a magyaroknak. Erre Sík Endre fogadta és támogatta 1961. szeptember eleji magyarországi látogatását. Moshe váltig állította a partnerének, hogy „afrikai viszonylatban”, és a svájci tőkés érdekeltségén keresztül sok mindent el tudna intézni. A vállalkozó biztosan nem pontosan fogalmazott, mert magyar kormánydelegáció jelenlétéről Libériában 1960 elejéről van tudomásunk; ekkor még Guineába és Ghánába is ellátogattak.⁹ A nyitás eredményeképpen a következő hónapokban még Kongóba, Szomáliába és a Malgas Köztársaságba is elutaztak magyar külügyesek.

Izrael afrikai kapcsolatai elkezdtek érdekelni a magyar hatóságokat. 1963 augusztusában, a Vadász Tibor rendőr alezredes által szignált jelentésben (BM III/I Csoportfőnökség), egy ún. társadalmi kapcsolat részletesen beszámolt Izrael kapcsolatairól az afrikai semleges országokkal.¹⁰ Az információadó szerint Izrael kényszerhelyzetben építette ki kapcsolatait ezekkel az országokkal; az arab országok fenyegetései kényszerítették erre. Állítólag egy „csehszlovák származású” izraeli külügyi vezető tisztviselő javaslatára keresték fel sorban az afrikai országokat, és ajánlották fel segítségüket a fejlesztés érdekében. Különbféle izraeli delegációk és bizottságok utaztak afrikai országokba és ösztöndíj-szerződéseket, tudományos és műszaki segítségnyújtási egyezményeket kötöttek. Ghánával egyezményt kötöttek hajózási társaság létesítéséről. Ghánai szakértők Izraelben tanulmányozták a határok védelmét, mégpedig a határokon létesített kibucokat tanulmányozva. *„Izraelhez hasonlóan a határ védelmét a határon létesített 'szövetkezetek'-ben letelepített fiatalokkal oldotta meg, akik a 'szövetkezetben' végzett munkaidejükkel töltik le katonaidejüket is.”*¹¹ A társadalmi kapcsolat ugyanakkor azzal nyugtatgatta a magyar belügyet, hogy annál jelentéktelenebbek Izrael afrikai kapcsolatai, mint amelyet a külvilág gondol. Csak évi 7 millió dollárja van erre a zsidó államnak, és hiába dolgoztak ki terveket az Abesszíniába való „behatolás” érdekében, mert az ehhez szükséges 3 millió dollárt nem tudták erre a célra biztosítani. Ahogy a magyar rendőr alezredes fogalmazott: ellenőrizve nincsen az információ, de megbízható forrásból származik.

Bár 1967 előtt volt diplomáciai viszony a két ország között, egy minden bizonnyal oroszból fordított, de magyar belügyi felhasználásra szánt, 1963-as titkos anyag, mely a sokatmondó *„Tájékoztató jelentés A külföldi cionista központok felforgató tevékenységéről”* címet viselte,¹² álláspontját a legdurvább Izrael- és cionizmussal szembeálló kitételekkel fogalmazta meg. Eszerint, az egyébként az antikolonialista és gyarmati felszabadítási mozgalmak aláásására törekvő Izrael nem csak a NATO-ba kíván belépni és nem csak katonai egyezményeket kíván kötni Franciaországgal és Németországgal, és nem csak az európai közös piachoz akar csatlakozni, de *„behatol” ázsiai és afrikai országokba.*

A Budapestre akkreditált izraeli nagykövetek (illetve ügyvivők) társadalmi-politikai kapcsolatrendszerre fontos volt. A Sachar után Budapestre küldött David Giladi (amúgy Yair Lapid izraeli politikus nagyapja), aki 1964 és 1967 között volt Magyarországon, így a diplomáciai kapcsolatok megszakítása előtti utolsó követként szolgált, színes egyéniség volt és Budapest zsidó társadalma is befogadta.¹³ 1965. május végén Eliezer Doron izraeli külügyminiszteri főosztályvezetővel (Kelet-Európa főosztály) együtt fogadta őt Szilágyi Béla külügyminiszter-helyettes.¹⁴ Doron – aki Moshe Avidan után nem sokkal lett az osztály vezetője,¹⁵ és aki, saját elmondása szerint, „nem hivatalos minőségben” jött Magyarországra, más kelet-európai országokat is fel kívánt keresni útja során. Doron, aki szerint Izraelnek az arab fenyegetés miatt minden olyan országtól fegyvert kell szereznie (vásárlásról van szó), amelyik elad neki, több kelet-európai vezetőt, így a Kairóba látogató Walter Ulbricht keletnémet elnököt, annak Nasszer egyiptomi elnökkel tett közös

9 Dr. Sík Endre külügyminiszter: A béke és az emberi haladás legfőbb biztosítója: az egységes szocialista tábor ereje. *Népszabadság*, 1960. augusztus 6. 1.

10 1963. augusztus 26. Jelentés. Tárgy: Izrael politikája az afrikai semleges országok irányában. ABTL 3.2.5 O-8-301/1 „Herzl Tivadar” – Cionista szervezetek.

11 Uo.

12 ÁBTL 3.2.5 O-8-301/1. „Herzl Tivadar” – Cionista szervezetek.

13 Novák Attila: Az „angol” és a „konformista”. *Szombat Online*, 2022. <https://www.szombat.org/tortenelem/az-angol-es-a-konformista-utolsó-letöltés: 2023>. augusztus 16.)

14 Jelentés. 1965. május 29. ÁBTL 0-13 612. Giládi Dávid személyi dossziéja.

15 Avidan Izrael finnországi nagykövete lett. *Új Kelet* 1964. június 15. 2.

nyilatkozatát bírálta. Elmondta, hogy nem csoda, ha Izrael ilyen körülmények között igénybe veszi a nyugati országok segítségét. A magyar külügyminiszter-helyettes visszautasította Doron álláspontját az NDK-val és az Egyesült Arab Köztársasággal szemben, és bírálta az ország Konrad Adenauerrel kötött „titkos megállapodását”. Ezt nem fejtette ki, úgyszólván talán az 1952-es kárpótlási megállapodásra gondolhatott. Doron – aki egyébként nem bírálta a kelet-európai országokat – elmondta Szilágyinak, hogy a magyar fél bizonyára tud arról, hogy *„különösen a fekete-afrikai országok részére nagyarányú kölcsönöket, beruházásokat, műszaki és tudományos segítséget nyújtanak ugyancsak francia és amerikai forrásokból.”*¹⁶ Ezt a segítséget felajánlotta Magyarországnak is, amelyet Szilágyi elhárított. Minden magas szintű megbeszélésen téma volt, hogy Magyarország miért csak ügyvivőt küld Tel-Avivba és miért kényszeríti Izraelt arra, hogy maga sem nagyköveti szintű diplomatát küldjön Budapestre. Budapest általában azzal magyarázta ezt (természetesen nem hivatalosan), hogy a zsidó állam gyarmati és „imperialista erők” mellett áll ki.

Az állambiztonsági jelentések teljesen más típusát jelenítették meg azok, amelyeket a Tel Aviv-i magyar képviselet különféle magyarországi származású izraeliekkel készített. Az 1960-as évek közepén az információk megszerzésében kiemelt szerepet töltött be az Egri Pál álnéven jelentő Kovács Sándor kulturális attasé. Kovács 1965 decemberében találkozott Simon Shamett újságíróval.¹⁷ Az attasé szabályos információszerezést folytatott. Érdeklődése homlokterében Izrael és Nyugat-Németország megújult kapcsolatai álltak, mely az egész keleti tömböt irritálta. Shamett elmondott sok mindent, bár ezek nem voltak nagy dolgok; az izraeli sajtóból is értesülni lehetett róluk. Beszámolt arról, hogy Zalman Shazar államelnök, 1966 nyarán, több afrikai országba el akar látogatni, ám az afrikaiak elhárították a látogatását. Shamett annak tulajdonította ezt, hogy a rodéziai kérdésben a zsidó állam nem tanúsított elég „radikális magatartást”, nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat, az új rodéziai rezsimet pedig illegálisnak nevezte.¹⁸ Ezért az afrikai országok inkább Nasszer Egyiptom felé orientálódnak, amely Rodézia kérdésében „radikális”.

60

„Ettől függetlenül az afrikai országok továbbra is igénylik az izraeli gazdasági segítséget és Izraelnek 1966-ra további 100 millió dollárra lesz szüksége, hogy a megkezdett beruházásokat befejezze. Szapir pénzügyminiszter amerikai látogatásának többek között az is volt a célja, hogy azt a 100 milliót megszerezze. Samett szerint az utazás ebből a szempontból sikeres volt, mert az UJA /United Jewish Appeal/ előteremti az összeget évi járulékon kívül...” – szól Shamett információja.

Shamett máskor is adott információkat Afrikáról a követségi hírszerzőnek: 1966. áprilisában találkoztak egy Tel-Aviv-i kávéházban.¹⁹ A fő téma természetesen a nyugatnémet–izraeli kapcsolatok alakulása, ennek megtorpanása és ennek okai. Shamett a követség április 4-i fogadásán volt jelen. Ezt a magyar képviselet minden országban adta az ország felszabadításának ünnepére. Az újságíró arról számolt be, hogy Levi Eshkol miniszterelnök és Aba Even külügyminiszter a nyár folyamán afrikai országokba utazik. Nigériában és egy másik országban lesz a legtöbb dolguk, ahol felmérik az izraeli segélyek felhasználásának hatásosságát és döntést hoznak arról, hogy a segélyeket szinten tartják vagy emelik. Eshkol még nem utazik Ghánába, de a nagy izraeli állami építőipari cég, a Solel Bone új megrendeléseket kapott a további építkezésekre Ghánától. Érdekes azt megjegyezni, hogy – bár az afrikai kapcsolatok valamennyire érdekelték a diplomata-hírszerzőt –, a jelentés összegzésében már nem jelent meg, inkább Izraelnek a szocialista országokkal és az arab világgal való kapcsolatai kaptak hangsúlyt. Shamett továbbra is értékes információforrásnak számított; május 26-án a Rison Cellar étteremben találkozott a magyar diplomatával.²⁰ Shamett (más témák mellett) Eshkol afrikai útvjáról is részletesen beszélt, teljesen nyilvánvalóvá téve azt a tényt, hogy az út célja az izraeli befolyás erősítése. Elefántcsontparton, Libériában, Kongó Leopoldville-ben és Kenyában. Az ugandai látogatást – az ottani „bonyolult” helyzet miatt – nem tartja biztosnak. Shamett szerint ezek az országok összesen 100 millió dollárral tartoznak Izraelnek, de ezen kívül a Solel Bone, a Mayer

16 Jelentés. 1965. május 29. ÁBTL 0-13 612. Giládi Dávid személyi dossziéja.

17 Jelentés. 1965. december 22. Tárgy: Simon Shamett ügye. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2 „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

18 <https://www.jta.org/archive/israel-supports-u-n-on-rhodesia-severs-economic-ties-with-colony> (utolsó letöltés: 2023. augusztus 12).

19 Jelentés. 1966. április 12. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. “Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

20 Jelentés. 1966. május 27. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. “Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

testvérek²¹ és a Federmann vállalat (ezek Afrikában is működő izraeli cégek) befektetéseivel is problémák vannak. Az afrikai támogatások konstrukciójáról elmondta, hogy ennek a nagy összegnek 60%-a amerikai forrásból származik, míg 20%-a más nyugati országokból és csak 20%-át adta Izrael.²² Bár ismét más, európai témák (Aba Eban külügyminiszter tervezett varsói látogatása, az izraeli–szíriai határfeszültség és a Zsidó Világkongresszus nyár végi brüsszeli konferenciája) prioritást élveztek, Izrael afrikai politikája is kirajzolódott ebből a beszámolóból. Ugyanígy értékelte a helyzetet a két magyar tiszt²³ a Belügyminisztérium III/I-5-T alosztályáról 1966. június végén,²⁴ akik „figyelemre méltónak” találták Izrael afrikai politikáját és a „lehetőségekhez mérten” részletesebb információkat kértek.

1966-ban már az izraeli magyarok felé is irányult a követség figyelme. Így került a látótérbe Hermann Dezső ügyvéd, aki kolozsváriként, a Kasztner-csoport tagjaként, majd Izraelben sikeres ügyvédként tevékenykedett és jó kapcsolatai voltak az uralkodó Mapai párttal is.²⁵

De találkozott Naschitz Friggyessel is, aki író és műfordító, valamint Izland izraeli főkonzulja is volt. 1966 augusztusában „Dunai”, azaz Csécsi Kálmán rendőr-alezredes aláírásával készült jelentés a találkozóáról,²⁶ amelyen Naschitz sokat beszélt Izrael afrikai kapcsolatairól. A magyar hírszerzőt az érdekelte, hogy Izrael miből tudja fedezni az afrikai, ázsiai és latin-amerikai országoknak folyósított segélyt. Naschitz azt válaszolta, hogy ehhez az Egyesült Államok biztosítja az alapokat és arra is kitért, hogy Izrael a felesleges (így az értelmiségi) munkaerő egy részét a fejlődő világban szeretné foglalkoztatni. Naschitz a fejlődő országok segélyezésének hasznosságát több pontban foglalta össze. Egyrészt az izraeli export lehetősége megnő, másrészt a segélyezés során Izrael politikai befolyása jelentőssé válik ebben a térségben. Harmadrészt pedig a már említett otthon „felesleges” izraeli munkaerő foglalkoztatása előtt nyílik lehetőség. Naschitz azt is közölte, hogy Izrael tárgyalt Dániával és Svédországgal arról, hogy adjanak pénzt a segélyezésre, ami úgy menne végbe, hogy nem fogják eltitkolni, honnan származik a pénz, de az „invesztációk” kivitelezője Izrael lesz. A két ország nem fogadta el ezt az „ajánlatot”, ám (állítólag) Izrael Nyugat-Németországgal már hasonló kooperációt létrehozott, sőt Anglia szerepe is szóba került, hiszen a szóban forgó afrikai országok a „sterling övezetbe tartoznak”.²⁷ Az összefoglaló jelentés azon kívül, hogy elismételte az eddig leírtakat, megjegyezte, hogy „a fejlődő országoknak nyújtott izraeli segélyt az imperialista befolyás erősítése egyik eszközének lehet tekinteni”.²⁸

1966 szeptemberében „Dunai” egyik Hermann Dezsővel folytatott találkozásán ismét szóba került az afrikai segélyezés ügye.²⁹ Hermann megerősítette, hogy az afrikai országok segélyezését Nyugat-Németország finanszírozza, és hogy a németek ma Izrael legnagyobb támogatói, már ami a Közös Piachoz való csatlakozást illeti. Ebben a kontextusban az afrikai szál teljesen alá volt rendelve a nyugat-európai politikában való izraeli érintettségnek. Ugyanakkor a budapesti ún. Központ, a Tel-Aviv-i rezidentúra budapesti értékelői és főnökei (III/I-5-T) már pontosítást kértek „Dunaitól” abban a tekintetben, hogy milyen jellegű a nyugat-németek és az izraeliek viszonya az Afrika-segélyezést illetően.³⁰

21 Az izraeli Mayer-testvérek afrikai vállalkozó tevékenysége az 1950-es évek végén kezdődött. Befektetéseik az izraeli politika függvényei voltak; anyagok és építőipari szakemberek érkeztek Izraelből. Az izraeli kormány sokszor nem csak a testvérprojekteket finanszírozta, de magát a vállalatot is.

22 Kovács Sándor megjegyzi, hogy: „Ezt az információt alátámasztja az, hogy úgy Mayer, mint Federmann jelenleg a fentemlített országban tartózkodik.” Uo.

23 Huller Rezső rendőr őrnagy és Torsa Elemér rendőr őrnagy.

24 Értékelő jelentés. Budapest, 1966. június 29. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

25 Lásd, többek között, Ofry, Dán 2000: *Egy évszázad tanúja. (A dr. Hermann Dezső dosszié)*. Budapest.

26 1966. augusztus 13. Tel-Aviv. Jelentés. Találkozás Nasitz Friggyessel. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

27 Uo.

28 Uo.

29 Jelentés. 1966. szeptember 24. Tel-Aviv. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

30 1966. november 17. VIII/16 sz. Utasítás „B”-től. 1966. november 16. Huller Rezső r. őrgy. alosztályvezető és Kaltenecker Antal rendőr százados által aláírt utasítás. ÁBTL 3.1.5.0-8-089/2. „Ábrahám” izraeli magyar emigráció ügye.

Nincsenek információink arról, hogy a rezidentúra milyen információkkal látta el a budapesti Központot arról, hogyan alakulnak Izrael afrikai kapcsolatai, mert 1967. június 12-én Magyarország megszakította a kapcsolatait a zsidó állammal, a két országban működő külképviseletek is becsukták kapuikat, a Tel-Aviv-i rezidentúrát is felszámolták.

AMI MARADT: AZ 1967 UTÁNI INFORMÁCIÓK

Ugyanakkor fennmaradt pár dokumentum az 1967 utáni időkből is, amikor Izrael és az afrikai országok teljesen más relációban váltak érdekessé a hírszerzés számára. Találtunk egy információs jelentést 1971. november 16-i keltezéssel arról, hogy az izraeli követség és az amerikai zsidó szervezetek milyen „közös propagandatevékenységet” fejtenek ki a „fekete-afrikai” diákok körében.³¹ Az információt egy Larre nevű személy adta át Kolozsinnak (aki követségi hírszerző volt), nem a követség saját „gyűjtéséből” származott. Ez jellemző volt az 1967 utáni időkre; másod- és harmadkézből dolgoztak a magyar hírszerzők.

Larre véleménye szerint az izraeli misszió és a cionista szervezetek célkitűzése, hogy megfelelve az izraeli külpolitika „megosztási törekvéseinek az afrikai országok között”, olyan Izrael-barát értelmiségi és üzletember utánpótlást „termeljenek” ki az afrikai országokban, akik „fogékonyak” az izraeli kezdeményezések iránt és tevékenységükkel elősegítik az izraeli külpolitikai célkitűzések megvalósulását.³² A külföldi informátor, aki maga a Palesztinai Felszabadítási Szervezet és a palesztin diákok beszámolóira is támaszkodott, adatokat adott át az izraeli misszió „propaganda” és hírszerző tevékenységével kapcsolatosan az afrikai diákok között. Az informátor kifejtette, hogy az izraeli követség szorosan együttműködik az amerikai cionista és egyéb zsidó szervezetekkel azért, hogy egyetemi és főiskolai ösztöndíjakat biztosítsanak afrikai diákok számára. A tanácsadói és koordinátori szerepben lévő izraeli követségi emberek maguk tesznek név szerinti ajánlást az egyes országokból meghívandó diákok számára – minden esetben figyelembe véve az adott országgal való bilaterális kapcsolatok állását. A legtöbb ösztöndíjas Szenegálból, Csádból, Kamerunból és a Demokratikus Kongóból érkezik az amerikai zsidó szervezetek meghívására. Larre azt is elmondta Kolozsinnak, hogy az elmúlt két esztendőben körülbelül 70 afrikai diák számára biztosítottak így ösztöndíjat a Columbia, Yale és a New York-i egyetemeken. Az ösztöndíjakhoz szükséges összegeket a Bnai Brith Foundation, a Jewish Labor Committee és az AJC (American Jewish Committee) teremtik elő a saját forrásaikból és magánadományokból. Larre megnevezte azt a két izraeli diplomatát is, akik az ösztöndíjasok ügyében tartják a kapcsolatot a diákokkal, ráadásul felvilágosító előadásokat tartanak köztük a zsidó államról. Ezen kívül azt is megszervezik, hogy az afrikai diákok meghívást kapjanak zsidó családokhoz és meginvitálják őket zsidó szervezetek rendezvényeire is. Emelett rendszeresen felkérlik őket „propaganda előadások” tartására is más külföldi ösztöndíjasok körében, melyekért külön fizetnek nekik.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az izraeli-afrikai viszonyrendszer 1967-ig fontos dimenziója, megfigyelési „terepe” volt a magyar fél állambiztonsági érdeklődésének: a szövetségeseket kereső, politikai és gazdasági befolyási zónát építő Izrael érdekelte a magyar politikát, mivel hasonló törekvései – bár a szovjetek engedélyével, sőt támogatásával – neki is voltak. Jóllehet az 1956-os forradalom leverése után a Kádár-rezsimet nagyon hamar elismerte az izraeli fél, az új vezetés külpolitikai elszigeteltségbe került, és az újonnan önállósodott afrikai országokkal való kapcsolatokat ki akarták aknázni. A maga régiójában szintén elszigetelt Izrael gazdasági és politikai befolyásra törekedett Afrikában, amit 1967-ig nagy sikerrel, az 1973-as Jom Kippuri háború után már nehezebben abszolvált. Ugyanakkor az új afrikai államok egy részének politikai elitje maga is mintát keresett

31 Információs jelentés. New York, 1971. november 16. ÁBTL 3.2.5 O-8-301/1. „Herzl Tivadar” – Cionista szervezetek. 1971. november 25. Jelentés Palotás „elvtársnak”. (9-4/1971. sz.)

32 Uo.

és talált Izraelben, amely (úgymond) a semmiből, alapvetően rossz adottságokkal, teremtett egy virágzó és sikeres államot. Az izraeliek nexusteremtő képességeit – amíg lehetett – közvetlenül is figyelte a magyar diplomácia és a hírszerzés. A diplomaták és civilek nem vallották be, hogy Izrael afrikai projektjeit nem finanszírozzák nyugati országok, szinte mindegyikük az ellenkezőjéről akarta meggyőzni (vagy éppen dezinformálni) magyar partnerét. Általában véve a magyar jelentések tartalma és hangneme a szokásos volt, de a szinte kötelező politikai gyanakvás, a hivatalos antiimperialista szovjet politikai propaganda tartalmi és stiláris elemein azonban még így is átütött néha az elismerés és a megbecsülés is: ami kijárt egy ellenségekkel övezett kis ország, Izrael sikeres diplomáciájának.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Pál István: „A Holt-tengerbe fulladt kísérlet (A magyar hírszerzés Tel-Aviv-i rezidentúrájának története 1957–1967). Kézirat.

Búr Gábor 2021: A szubszaharai Afrika szerepe a Magyar Népköztársaság külpolitikájában. *Világtörténet* 3. 339–351.

Solymári Dániel-Tarrósy István 2021: A magyar diplomácia újjászületése Afrikában. Déli nyitási kísérletek a magyar külpolitikában a 19–20. században: fókuszban az 1960-70-es évek. *Külügyi Szemle* 4. 147–183.

Haim Jacobi: Beyond Cement and Iron – Contextualizing Israeli Architecture in Africa. <https://www.bauhaus-imaginista.org/articles/4221/beyond-cement-and-iron> (utolsó letöltés 2023. augusztus 15).

Abel Jacob 1971: Israel's Military Aid to Africa 1960-1966. *The Journal of Modern African Studies* (9.) 2. 165–187.

Zach Levey 2004: Israel's strategy in Africa, 1961–1967. *International Journal of Middle East Studies* (36.) 1. 71–87.